

Odgovorni i održivi razvoj turizma u Srbiji – Eko-turistički park Palić

Responsible and sustainable tourism development in Serbia – Eco-tourist Park Palić

Aleksandra Bradić-Martinović¹, Branislav Miletić²

¹ Institut ekonomskih nauka, Zmaj Jovina 12, Beograd

² Horwath HTL, Beograd

APSTRAKT

U zemljama u razvoju, ekološki turizam (ekoturizam) predstavlja jedan od efikasnih načina za promovisanje održivog privrednog razvoja. Pored toga što ima pozitivan uticaj na globalnu privredu, razvoj ekoturizma ima značajan doprinos i razvoju lokalnih zajednica, kroz generisanje ekološke, ekonomske i socijalne koristi. U ovom radu je prikazan koncept ekoturizma, uz primere najuspešnijih zemalja u ovoj oblasti. Osim toga, zaključeno je da Srbija ima bogate prirodne atrakcije, koje još uvek nisu iskorišćene kao turistički potencijali, a jedan od najboljih načina njihove odgovorne i održive eksploatacije je kroz razvoj projekata ekoturizma. Imajući u vidu da se na prostoru Vojvodine nalaze se prirodni lokaliteti koji se ne mogu naći u drugim delovima evropskog kontinenta, kao što su Deliblatska peščara, Fruška gora, Vršачke planine, velike ravničarske reke i njihove prostrane plavne zone, ova lokacija je veoma atraktivna za razvoj ekoturizma. Jedan od važnih prirodnih bogatstava je i specijalni rezervat prirode „Ludaško jezero. U želji da se iskoriste potencijali jezera, „Program razvoja turizma regiona jezera“ (Master plan Palić) iz 2015. godine ponudio je preporuke za tzv. Bronzani krug, koji pored cele površine jezera obuhvata i okolna naselja i jezero Ludaš. Navedene inicijative su u skladu sa dosadašnjim naporima upravljača zaštićenih područja, koji imaju za cilj da prirodne resurse ovog kraja predstave potencijalnim turistima, putem organizovanja tematskih događaja i turističkih tura.

Ključne reči: ekološki turizam, ekoturizam, Srbija, eko-turistički park Palić, Ludaško jezero

ABSTRACT

Ecotourism is a successful method for promotion of sustainable development, especially in the developing countries. Besides the positive impact on global economy, development of ecotourism has ecological, economic and social benefits for local communities. In this paper, we present ecotourism as a concept, with the examples of most prosperous countries in this area. Also, we consider that Serbia is rich with natural attractions, which are not yet used as tourist potentials, and one of the best ways of their responsible and sustainable exploitation is through the development of ecotourism projects. Having in mind that the territory of Vojvodina is rich with natural attractions that cannot be found in other parts of the European continent, such as the Deliblatska peščara, Fruška Gora, the Vršачke Mountains and the large rivers, this location is very attractive for the development of ecotourism. One of the important natural resources is the special nature reserve "Ludaško jezero". To take advantage of the potentials of the lake, the "Plan of Tourism Development of the Lake Region" (Master Plan Palić) from 2015 offered recommendations for the Bronze circle. Besides the main lake, this territory also covers the surrounding settlements and Lake Ludaš. The mentioned initiatives are in line with the efforts for management of the protected area, which aim to present the natural resources of this region to potential tourists, by organising thematic events and tourist trips.

Key words: ecological tourism, ecotourism, Serbia, Eco-tourist park Palić, Lake Ludaš

1. UVOD

World Travel & Tourism Council u publikaciji *Global Economic Impact & Issues* [1] navodi da je turizam postao ključni sektor za ekonomski razvoj i kreiranje radnih mesta u svetu. Značaj ove privredne grane je saglediv i kroz podataka da je turizam generisao skoro 10% ukupnog svetskog BDP-a. Međutim, uprkos veličini i značaju, potrebno je osvrnuti se na negativne efekte, koje je identifikovao *UN Environment Programme* [2]: preterano trošenje ograničenih resursa, zbog povećanog broja posetilaca ili upotrebe destinacije (golf tereni zahtevaju ogromne količine vode za održavanje); povećano zagađenje, zbog stalnog povećanja upotrebe avionskog i automobilskog transporta, kao i otpadnih voda, zbog izgradnje hotela i pratećih objekata; odstupanje od tradicije očuvanja prirode, na Himalajima šerpasi zbog prevelikog angažovanja zanemaruju tradicionalne običaje prema prirodi i sl. Jedan od načina da se ublaže navedeni efekti je i razvoj ekološkog turizma, posebno u onim oblastima koje su bogate izuzetnim prirodnim resursima i atrakcijama.

U ovom radu ćemo definisati ekoturizam, navešćemo najuspešnije zemlje koje razvijaju ovaj koncept, a u poslednjem delu ćemo opisati idejno rešenje eko-turističkog parka Palić (specijalni rezervat prirode „Ludaško jezero“), koje je predviđeno „Master planom – Palić“, 2015 godine.

2. RAZVOJ KONCEPTA

Koncept održivog turizma prvi put se javo kao rezultat napora društvenog pokreta za zaštitu životne sredine, sedamdesetih godina XX veka. Ideja je prvi put eksplicitno istaknuta od strane Međunarodne unije za očuvanje prirode i prirodnih resursa – IUCN (*International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources*) u okviru Svetske strategije zaštite [3]. Svetska turistička organizacija je 2001. godine usvojila sledeću definiciju: „Održivi razvoj turizma ima za cilj da zadovolji potrebe današnjih turista, kao i regiona koje posećuju, istovremeno štiteći i poboljšavajući mogućnosti budućih učesnika na turističkom tržištu.“. Prema tome, održivi turizam bi treba da: 1) Optimalno koristi ekološke resurse koji predstavljaju ključni element razvoja turizma, uz očuvanje osnovnih ekoloških procesa i pomoć očuvanju prirodnog nasleđa i biodiverziteta; 2) Poštuje društveno-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, očuva kulturno nasleđe i tradicionalne vrednosti i doprinese među-kulturalnom razumevanju i toleranciji i 3) Obezbedi održive, dugoročne ekonomske projekte, uz pružanje koristi svim zainteresovanim stranama, uključujući stabilne zarade i mogućnost zapošljavanja, kao i socijalne usluge koje će doprineti smanjenju siromaštva u regionima – destinacijama [4]. Danas se značaj održivog turizma ogleda i kroz akcije koje sprovode Ujedinjene nacije, koje su 2017. godinu proglasile „Međunarodnom godinom održivog turizma za razvoj“ (*The 2002 - United Nations International Year of Ecotourism*).

Ekološki turizam (ekoturizam) je sastavni element koncepta održivog turizma. Međutim, između ovih pojmova postoji suštinska razlika. Ekoturizam je više fokusiran na ekološku zaštitu i obrazovanje gostiju o lokalnom, prirodnom okruženju, dok je održivi turizam fokusiran na putovanja koja imaju najmanji mogući negativni uticaj na okruženje i lokalne zajednice. Takođe, ekoturizam je oblik turizma (turistički proizvod), kao što su i *sun&beach*, *city break* i sl., a održivi turizam se odnosi na sve navedene tipove turizma. Međunarodno društvo za ekoturizam ističe sledeće principe ekološkog turizma [6]: a) Minimiziranje fizičkog, socijalnog, bihevijornog i psihološkog uticaja; b) Izgradnja ekološke i kulturne svesti; c) Obezbeđenje pozitivnog iskustva za goste i domaćine; d) Stvaranje direktnih finansijskih koristi za očuvanje prirode; e) Generisanje finansijskih koristi kako za lokalno stanovništvo, tako i za privatni sektor; f) Isporučivanje nezaboravnih iskustava za goste, koji omogućavaju povećanje svesti o političkoj, ekološkoj i društvenoj klimi zemlje domaćina; g) Projektovanje, izgradnja i upravljanje objektima koji imaju

nizak uticaj na okruženje i h) Prepoznavanje prava i duhovnih uverenja domaćina starosedelaca, sa ciljem njihovog osnaživanja i očuvanja autentičnosti.

3. PRIMERI USPEŠNIH ZEMALJA U OBLASTI EKOLOŠKOG TURIZMA

Ekoturizam je još uvek relativno mali turistički segment globalnog turizma. Međutim, u pitanju je jedan od najbrže rastućih segmenta, a očekuje se još veća ekspanzija u budućnosti. Ekoturizam se pokazao veoma uspešan u privlačenju privatnih investicija, koje se često koriste za osnivanje privatnih parkova prirode i prirodnih rezervata, što je posebno karakteristično za zemlje poput Kostarike, Ekvadora, Malezije i Južne Afrike [6].

Primeri uspešnih ekoturističkih destinacija su brojni i veoma diversifikovani. U ovom radu ćemo navesti nekoliko zemalja / destinacija koje su bile veoma uspešne u 2017. godini, prema evidenciji jednog od vodećih turističkih veb operatera *Tripping.com*. Na prvom mestu se nalazi **Kostarika**, u kojoj je ekoturizam jedan od ključnih turističkih segmenata. Ova zemlja je pionir u razvoju ekoturizma, a izuzetno je bogata prirodnim resursima (nacionalnim parkovima i zaštićenim prirodnim zonama), koje pokrivaju 21% njene površine. Razvoj i prihodi od turizma omogućili su podsticaj za dodatno očuvanje prirode, bez obzira da li je reč o državnom ili privatnom zemljištu. Osim toga, ova delatnost obezbeđuje solidne prihode privredi ove zemlje. **Norveška** je, takođe u samom vrhu zemalja po uspehu u razvoju ekoturizma – uz posebnu važnost fjordova, kao prirodne atrakcije. Norveški fjordovi imaju izuzetnu važnost i nalaze se u grupi od četiri pilot destinacija u programu Globalnog odbora za održivi turizam (*Global Sustainable Tourism Council*) koji treba da obezbedi nove kriterijume za selekciju destinacija. Jedan od razloga uspeha ove zemlje je i u aktivnom angažovanju Vlade u kreiranju javnih politika sa ciljem zaštite životne sredine (ribarenje, lov, naftne bušotine i sl.).

Kenija je jedna od vodećih afričkih destinacija, popularna zbog raznovrsnih egzotičnih životinja koje posetioci imaju prilike da razgledaju iz neposredne blizine, u okviru organizovanih izleta – safarija. Međutim, ova zemlja poseduje i druge resurse, poput plaža, koralnih grebena i planina, na kojima žive brojne ptičije vrste. **Ostrva Galapagosa** su 1978. godine proglašena za prvo Svetsko prirodno nasleđe, zahvaljujući izuzetno bogatoj i raznovrsnoj fauni. Ključna organizacija koja se bavi upravljanjem, kontrolom i očuvanjem prirodnih resursa je Direktorat nacionalnog parka Galapagos. **Antarktik** je danas jedno od najmanje posećenih prostora na planeti, ali uprkos tome predstavlja značajnu ekoturističku destinaciju. Turisti su zainteresovani za obilazak i razgledanje ledenih santi, pingvina i kitova, a Međunarodna asocijacija tur-operatera Antarktika aktivno promovise praksu odgovornog ponašanja u ovoj oblasti. **Island** je relativno skoro postao vrhunska turistička destinacija, a pre svega zahvaljujući prirodnim lepotama. Stanovnici imaju vrlo visoku ekološku svest, tako da je Island najčistiji konzument energije svetu. Turistima nudi kampovanje, planinarenje, biciklizam, jahanje i sl., odnosno aktivnosti koje ne ugrožavaju prirodno okruženje. **Amazonske kišne šume** su još jedan od izuzetnih primera regiona sa velikim potencijalom za razvoj ekoturizma, uprkos pogubnim posledicama klimatskih promena. Osnovni princip razgledanja i boravka u šumama je angažovanje lokalnog stanovništva u ulozi turističkih vodiča, ali i edukatora.

Srbija raspolaže bogatim prirodnim resursima i turističkim atrakcijama. Zavod za zaštitu prirode Srbije definiše zaštićena područja ona koje „odlikuje izražena geološka, biološka, ekosistemska i/ili predeona raznovrsnost“ [7], a na zaštićenim područjima uspostavljaju se režimi zaštite I, II i III stepena. Prostornim planom Republike Srbije [8] predviđeno je da do 2015. godine pod zaštitom bude oko 10% površine, a do 2021. godine oko 12% teritorije republike. Prema podacima iz 2015. godine [9] ukupan broj zaštićenih prirodnih rezervata iznosi 463: 5 nacionalnih parkova,

17 parkova prirode, 20 predela izuzetnih odlika, 68 rezervata prirode, 309 spomenika prirode i 38 područja od kulturnog i istorijskog značaja, kao i zaštićenih staništa. Navedena područja veliki potencijal za razvoj ekoturizma u Srbiji.

4. EKOLOŠKI TURIZAM U SRBIJI – EKO-TURISTIČKI PARK PALIĆ, LUDAŠ

Polazna osnova za razvoj ekoturističke destinacije su prirodni resursi, a prirodno nasleđe Vojvodine je bogato i raznoliko. Odlikuje se izraženom ekosistemskom, specijskom i genetskom raznolikošću. Na prostoru Vojvodine nalaze se prirodni lokaliteti koji se ne mogu naći u drugim delovima evropskog kontinenta, kao što su Deliblatska peščara, Fruška gora, Vršacke planine, velike ravničarske reke i njihove prostrane plavne zone. Pod zaštitom nalazi 163 zaštićena prirodna dobra, odnosno 6,56% ukupne površine, zaštićenim prirodnim dobrima upravlja Pokrajinski zavod za zaštitu prirode. Jedan od važnih prirodnih bogatstava je i specijalni rezervat prirode „Ludaško jezero“, koje se prostire na površini od 846 ha. U želji da se iskoriste potencijali jezera, „Program razvoja turizma regiona jezera“ (Master plan Palić) iz 2015. godine ponudio je preporuke za tzv. Bronzani krug, koji pored cele površine jezera obuhvata i okolna naselja i jezero Ludaš. Navedene inicijative su u skladu sa dosadašnjim naporima upravljača zaštićenih područja, koji imaju za cilj da prirodne resurse ovog kraja predstavljaju potencijalnim turistima, putem organizovanja tematskih događaja i turističkih tura [10].

4.1. Prirodni resursi jezera Ludaš

Veliki deo ukupne površine teritorije Opštine Subotica, podvedeno je pod kategoriju specijalni rezervati prirode ili zone zaštite - jezero Palić. Zbog toga je od izuzetne važnosti da ekonomski razvoj ove oblasti, uključujući i razvoj turizma, ne ugrozi prirodne resurse - floru i faunu, već da ih iskoristi na najbolji mogući način. Navedeni način eksploatacije je u potpunosti u skladu sa principima održivosti životne sredine, i to kako u ekonomskoj, tako i socijalnoj i ekološkoj dimenziji.

Specijalni rezervat prirode „Ludaško jezero“ nalazi se pod zaštitom i na taj način je obezbeđeno očuvanje „ekosistema vlažnih staništa peščarskog i stepskog prostora sa visokim predeonim i specijskim diverzitetom, reliktnom stepskom zajednicom i biotopom retkih vrsta flore i faune“ [10]. Na teritoriji Ludaškog jezera borave i okupljaju se brojne vrste ptica, kako stalnih stanovnica, tako i migratornih vrsta. Zbog ptica selica jezero ima i međunarodni značaj. Za šire područje jezera, koje obuhvata i okolne poplavljene livade, karakteristični su brojni vodozemci, od kojih su najbrojniji: barska kornjača (jedina autohtona vrsta kornjače na teritoriji naše zemlje), barska žaba, mali i veliki mrmoljak i češljarka. Dugo godina je najpoznatija riba u Ludaškom jezeru bila zlatni karaš, ali ga je u poslednje vreme zamenio srebrni karaš, a pored karaša jezero je dom za još dvadesetak vrsta riba, od kojih su pojedine zaštićene vrste, npr. čikov. Teritorija jezera je bogata i naseobinama ptica, a najvažnije su močvarice, zahvaljujući kojima se teritorija jezera nalazi na međunarodnih listi močvarnih područja.

4.2. Eko-turistički park „Jezero Ludaš“

Eko-turistički park zamišljen je kao zaokružena turistička celina, koja podrazumeva kombinaciju pojedinačnih iskustava gostiju. Turisti bi imali priliku da tokom posete posmatraju ptice, bave se ribolovom, pešače brojnim stazama, od kojih bi pojedine imale edukativni karakter, borave u ekokampovima, školama prirode i provode aktivni odmor. Predlog je da se pojedinačna iskustva kombinuju u jedinstveni paket ili pakete, a navedena ponuda usmerena je ka najširem segmentu tržišta - svim posetiocima Palićkog jezera i Subotice (uz poseban akcenat na porodice sa malom

decom, mlade i đake, koji bi dolazili u okviru izleta ili ekskurzija), sa jedne strane, ali i ka vrlo specifičnim i uskim tržišnim nišama – ljubiteljima flore i faune, posmatračima ptica i sl. Realizacija tura bi omogućila gostima boravak i direktan kontakt sa prirodom, uz visok stepen odgovornog ponašanja i brojne edukacije o celokupnom podneblju, kao i biljnom i životinjskom svetu.

Osnovna ideja koja se nalazi iza inicijative o osnivanju eko-turističkog parka je da se priroda, flora i fauna jezera predstavi turistima na zabavan i interaktivan način, pri čemu je poseban akcenat stavljen na edukaciju posetioca (nastanak i evolucija područja). *U skladu sa savremenim trendovima i posetioci i lokalno stanovništvo bili bi u prilici da podignu nivo svesti i znanja o konceptu održivosti i ekologiji celog područja, kao i načinima da se ono zaštiti.* Tokom realizacije projekta predviđeno je da park ima celine koje podržavaju i vrše promociju odgovornog i održivog ponašanja kako pojedinaca, tako i društva u celini. Te celine bi obuhvatale solarne panele, tankove „sive vode“, prostor za odlaganje materijala za reciklažu i sl.

U trenutku kada je Master plan Palić usvojen infrastruktura obuhvaćenog područja bila je na bazičnom nivou razvoja, ali i kao takva predstavlja solidnu osnovu za implementaciju predloženog koncepta, sa dva osnovna cilja - produbljivanje iskustva u oblasti ekoturizma i mnogo bolje upotrebe resursa.

4.3. Zone eko-turističkog parka „Jezero Ludaš“

Planom je predviđeno da eko-turistički park obuhvata različite zone, koje bi omogućile gostima da istražuju, igraju se i uče - kroz tematske celine. Predviđeni su i ostali, prateći sadržaji: tržnica sa ponudom domaće hrane, prodavnica lokalnih suvenira i rukotvorina, prodavnica sa materijalima o parku, koji bi mogli da predstave i salaše i Kuće ukusa Palića, zatim restorane sa zdravom hranom, kao i restorane sa lokalnim specijalitetima. Podrazumeva se i razvoj pomoćne i servisne infrastrukture (parking, sanitarni objekti), kao i pešačke staze, platforme za sportski ribolov, osmatračnice za ptice i staze koje imaju edukativni sadržaj. U nastavku ćemo predstaviti primere zona i aktivnosti koje mogu funkcionisati u okviru eko-parka.

ZONA ISTORIJE I EVOLUCIJE

- Deo površine parka sa pričom o evoluciji područja, sa najvažnijim činjenicama koje se vezuju za jezera i zaštićena područja;
- Priča o flori i fauni, sa posebnim naglaskom na zaštićene vrste, kao i na razloge i činjenicu da se radi o području od međunarodnog značaja za ptice;
- Priča o proizvodnji hrane, zdravoj hrani i sl. i
- Informativne ploče, edukativne table, video prikazi, slike i mape koje prikazuju socio-ekonomski razvoj i lociraju područja ljudskih aktivnosti, tradiciju, itd.

ZONA PRIRODE

- Biljni i životinjski svet: jezera, životinjski i biljni svet zaštićenih područja
- Geografija i geologija u trodimenzionalnom prikazu
- Zaštićena područja
 - Pravila zaštite: štampane informacije sa opštim pravilima zaštite, kao i pravilima ponašanja u tim područjima, pravilima kretanja i
 - Specifične mape područja: staze, itinerari, izletni punktovi, mesta za odmor, mesta za aktivnosti, kontakt sa prirodom, itd.
- Održivost i briga o prirodi
 - Priroda i ljudi: način održive upotrebe prirodnih resursa, odgovorno ponašanja i
 - Prirodno okruženje – karakteristike eko-sistema, značaj za prirodnu ravnotežu.

ZONA AKTIVNOSTI

- Tradicija i zanati - poljoprivreda, ribolov, stari zanati, itd.;
- Lokalna tradicija – gastronomija, tradicionalni načini proizvodnje, manufaktura, folklor i običaji;
- Tržnica lokalne hrane;
- Kreiranje piknik zone u Eko parku
 - Informacije i prodavnica sa hranom, pićem i ostalim potrebnim stvarima za piknik i
 - Puntkovi sa stolovima i stolicama i mestima za piknik.

Izvor: Master Plan Palić, 2015

4.4. Ključni tržišni segmenti

Predstavljena ideja eko-turističkog parka pretpostavlja da bi on bio atraktivan za sve posetioce ovog područja i da bi predstavljao nezaobilaznu destinaciju, sa posebnim fokusom na **porodice, decu, mlade, školske grupe, studente, studijske grupe, kampere, grupe posmatrača ptica, sportske ribolovce** i slično. Međutim, uprkos širokom potencijalnom tržištu, izdvaja se još jedan segment - posmatrači ptica. Oni su malobrojni, ali se duže zadržavaju na destinaciji i imaju veću potrošnju.

5. ZAKLJUČAK

Uvidom u trendove globalnog razvoja turizma, uočljivo je da ekoturizam predstavlja jedan od brzo-rastućih segmenata. Imajući u vidu da su prirodna bogatstva naše zemlje izrazita, smatramo da ujedno predstavljaju značajan potencijal za razvoj ekoturizma. Uprkos tome što je rast ovog segmenta turizma u Srbiji skroman, na primeru eko-turističkog parka „Jezero Ludaš“ zaključujemo da se pojavljuju i razvijaju inicijative u ovom smeru i da lokalni organi uprave postaju svesni potencijala ekoturizma za ekonomski razvoj i poboljšanje na tržištu rada, kroz kreiranje novih radnih mesta.

LITERATURA

- [1] WTTC (2018) Global Economic Impact & Issues, <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2017/world2017.pdf>
- [2] Katz-Balmes, M. (2016), Tourism's Negative Effects on the Environment, dostupno na: <http://fubini.swarthmore.edu/~ENVS2/max/essay3.html> (pristupano 20.02.2018.).
- [3] IUCN, (1980), World Conservation Strategy. Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources.
- [4] UNEP, UNWTO (2005) *Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers*.
- [5] TIES (2015) TIES Announces Ecotourism Principles Revision, The International Ecotourism Society, dostupno na: <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision> (pristupano 26.02.2018).
- [6] UN (2003) *A New Approach to Sustainable Tourism Development: Moving Beyond Environmental Protection*, Frederico Neto, dostupno na: <http://www.un.org/esa/esa03dp29.pdf> (pristupano 02.03.2018.).
- [7] „Službeni glasnik RS”, br. 31/2012, Uredba o režimima zaštite.
- [8] „Službeni glasnik RS”, br. 88/10, Prostorni plan Republike Srbije.
- [9] Novaković Kostić, R., Trumbulović, Lj. (2016) *Ekoturizam*, Visoka poslovno-turistička škola strukovnih studija Užice.
- [10] „Program razvoja turizma regiona jezera“ (Master plan Palić) iz 2015. godine
- [11] Web prezentacija